
Txillardegiren pentsaera politikoa

*

EMILIO LOPEZ ADAN

*

Sarrera

Artikulu honen xedea da Txillardegiren pentsaera politikoa den bezala agertaraztea. Baina fideltasuna ez da tes-tuen antologia hutsa. Txillardegiren hitzak jasoko baditu-gu ere, interpretazio bat eman beharko dugu, ideiak ga-raietako gertakarietan eta eragin ideologikoetan kokatuz.

Jakin-ek omenaldi gisa antolatu duen zenbaki berezi honetan, lekurik ba du interpretazio kritikoak? Interpreta-zioak apaltasunarekin eginez eta kritikak gogorkeriarik ga-be aurkeztuz, agian Txillardegiren eta irakurlearen erres-petuz moldatuko dugu lana.

Zer noiz

Txillardegirengan goiz ageri ziren gai garrantzitsue-nak: euskal nazionalismoa eta hizkuntzaren, euskararen, leku zentrala. Konstante horiek nabariak dira, goiztiarrak, eta inoiz ez gezurtatuak.

1952an *Ekin* taldea sortu zenean, Txillardegi zen ideo-logo nagusia. Taldearen ikusmolde kolektiboa ziren, du-

● Emilio Lopez Adan idazlea *Euskadi 1984* (1979) eta *Bortu*

darik gabe, *Ekin*-en eta ETAREN formazio koadernoetako kontzeptuak, baina Txillardegiren luma sumatzen da.

Gero, 1955etik aurrera, Txillardegik bere burua aurkeztu zuen euskal idazle bezala. Laster, produkzio literarioa euskararen aldeko ekintzekin lotu zuen. Horrela, 1957an urgazle izendatu zuten Euskaltzaindian, «Jagon sailean», hau da euskararen bizitza publikoaz, promozioaz eta egoera legalaz arduratzen den sailean. Militantzia hori iraunkorra izan da, eta estu uztartu da politikarekin.

ETAREN lehen denboretan, esan nahi baita 1958tik 1964ra, Txillardegik eragin nabaria izan zuen ideologian. *Ekin*-en bezala, beste batzuk izan ziren organizatzaile nagusiak; estrategiaz ere, bereziki borroka armatuaren aukerari, beste pertsonalitate azkarren eragina ikusten da. Txillardegik 1962an adar kulturalaren erantzulea zen eta Lehen Biltzar Nagusian eginkizun ideologiko argia izan zuen¹.

Segur asko, 1964rako finkatuak zituen ikusmolde nagusiak. Beraien eraginak gaur egun arte iraun du.

Gero, krisi ingurune batean, pentsaera garatu zen. ETAREN baitan, Txillardegik oso borroka latza eraman zuen «felipeen» aurka, 1963tik 1967ra. Garai haietan sozialismo iraultzailea ziztu bizian sartzen ari zen erakundean eta, denbora berean, etengabeko tirabirak gertatzen ziren nazionalisten eta estatalisten artean. Txillardegirentzat, sozialismo eta, bereziki, marxismoaren eragina oso mintzagai errekurvente bilakatu zen.

Sozialismoaren lekua definitu zuen bi oinarrietatik abiatuta: euskal nazionalismoa eta bere ikusmolde filosofiko propioak. Hemen agertzen da nahasien Txillardegiren pentsaera, eta gai hori izanen zaigu interpretagaitzena eta lerrakorrena. Gero, ETAK espainolistak kanporatu zituenean, Txillardegik ETA utzi zuen. Paradoxa horretaz mintzatuko gara hurrengo atalean.

Egia esan, likidazionismoa borrokatuz eta, gero, totalitario ikusten zuen marxismoa ukatuz, Txillardegik oso isolatua geratu zen. Errepresioak ere kolpatu zuen eta, herbestez herbeste, Belgikara eraman zuen. Urte gogor horietan, pentsaera helduaren testu nagusiak ondu zi-

tuen, *Branka* aldizkarian bereziki. Krisi garaietako testu horiek izanen dira gure interpretazioen ardatz nagusia².

Hizkuntz frontean, berriz, Txillardegik hautsi egin zuen kontserbadurismoak jota zen Euskaltzaindiarekin, eta euskara batuaren eraikuntza eman zuen abian. Horrela, Telesforo Monzonekin sortu zuen «Hizkuntza saila» 1964an; 1966an argitaratu zuen «Hizkuntza eta Pentsakerara»; soziolinguistika aplikatu eta konparatuetan gaindi sartu zen «Euskararen arazoa beste hizkuntza pizkunderen argitan» hitzaldiarekin, Baionako Euskal Astean, 1970ean.

Burgosko prozesuaren ondoan, ETaren azken zatiketak gertatu eta gero, Txillardegi berriz lotu zitzaion politikagintzari. Euskal Herrira itzulita 1971n, euskaldunen batasun politiko nazionalista finkatzeko lanetan aritu izan zen, bai idazkietan, bai praktikan. Urte haietakoak dira euskal historia modernoaren kronika («Santoñatik Burgo-sera») eta Fronte Nazionalaren oinarrien proposamena («Proyecto de Manifiesto Vasco»); lan handia egin zuen Fronte Nazional horren alde, baina ez zitzaion aurrera aterat³.

Gero, Sozialismo demokratiko abertzalearen bila eta oraindik ETarekin mesfida, ukan zuen ESBrekin esperientzia txarra⁴. Horrek eman zion, halere, hizkuntzaren berreskuratzeaz pentsatzeko eta ekiteko parada; handik etorri zaigu *Euskal Herrian Euskaraz* taldea. Azkenean, Monzonek 1977an erakutsi bidetik, berraurkitu zituen Ezker Abertzalea eta ETA. Herri Batasunaren barnean anitz eman du, konpromisoa eta fideltasuna erakutsiz. Artikulu honetan, haren pentsaera politikoaren indusketa *Euskal Herrian Euskaraz* sortu zuen garaian gelditu dugu, 1979an.

Edukiak

Txillardegirengan, euskal nazionalismoa esplizitua da, garbia, eta inplikazio politiko nabariak dakartza.

Hasteko, Txillardegik onartu zituen tesi nazionalista klasikoen eduki gehienak. 1946tik bere burua abertzaleztat zeukan, 1947an egin zituen euskararen lehen ikastal-

di serioak, eta 1950ean kartzelara eraman zuten lehen al-diz. Hots, gogoia bazeukan, eta laster lotu zituen ideiak eta konpromisoak.

Politikan EAJren inguruan zebilen eta, dudarik gabe, garaietako jeltkideetatik jaso zituen lehen ideiak. Beraiek bezala, garrantzi handia eman zion historiari. Historian finkatu zuen euskal nazionalismoak bere legitimitatearen parte handi bat; haren irakurketan, Foruak interpretatzen dira estatu independenteen konstituzioa bezala, eta gerla karlistetan ikusten da inbasio atzerritarren aurkako erresistentzia aurre-nazionalista. Txillardegik ere Foruen eta gerla karlisten esanahia ikertu zuen sakonki, bai eta jeltkideen analisia onartu eta barnatu ere⁵. Ikusmolde horiek iraunkorrek dira Txillardegirengan. Gure garaiko historiografian, hemeretzigarren mendeko krisia modernitatea eta kapitalismoaren sarketaren bidez ikertu da bereziki; korrontearen aurka, Txillardegik motibazio etniko-nazionalisten lehentasuna azpimarratu du eta ausardia behar izan du horren egiteko.

Hots, tesi nazionalista klasikoetatik hartu oinarria, Txillardegik ez du inoiz utzi: Euskal Herria ez da Espainia, ez eta Frantzia ere; historiak erakusten duenez, bere jabetasuna ukan du historian zehar, eta burujabetasuna galdu du ondoko inperioek inbaditu dutelako, bertakoen erresistentzia bortxaz menderatu dutelako. Independentzia justiziaz zor zaio Euskal Herriari.

Jeltkideekin zuen beste kontaktu puntua zen egoeraren analisi agonikoa. Euskararen gainbehera, bereziki, oso kezagarria izan zitzaion. Arretaz arakatu du muga historikoen murrizketa⁶ eta askotan erabilpen sozialaren marjinazioa. Konklusioa: euskara eta Euskal Herria hiltzen ari ziren.

Alta, Euskal Herriko agonia kontsideratzeko, beste eraginak ere izan zituen Txillardegik. Laster ezagutu zuen existentzialismoa; Unamuno idazle eta filosofoa miresten zuen, eta miresmen handia izan behar zion Unamuno anti-euskalduna konpentsatzeko. Bestalde, pertsonalismoaren doktrinak Donostian hedatu zituen Carlos Santamariak, eta honen itzala bazen Iñaki Gaintzarainengan, *Ekin*-en sortzailea eta Txillardegirengan eragina ukan zuena. Ongi

begiratzuz gero, gainbehera eta hiltamuaren kontzeptuak eta, batez ere, ihardukitzeko moduak, ez dira berdinak Txillardegirentzat eta jeltkideentzat. Txillardegik errebel-diaz eta amorruez erreakzionatu zuen, pazientzia eta jasan-kortasunaren orde. Egoera larri horren aurrean, dignita-tez hautatu behar zen, esperantza ukan edo ez ukan. Ho-bendunak, barkaezinak ziren, eta erreboltatzen ez zirenak, duintasunik gabekoak.

Txillardegik denbora behar izan zuen jeltkideekin hausteko, baina askatasun ideologiko eta estrategikoa be-giratzeko ez zuen beste biderik ukan. Bilbon ikasle, Krut-wig ezagutu zuen, eta hori bai zela gizon orijinala, nazio-nalismo herabe eta motzaren zafratzailea. Gero, *Ekin* tal-dean gogoeta independenteak egin zituzten. Jatorria eta indar biltzea zirela eta, 1958 arte entseatu ziren jeltkidee-kin batera zerbait egiten, bai antolaketa⁷, bai eta buruza-giekin mintzatuz⁸. Gauzak ez ziren gazteek nahi bezala atera, eta haustura politikoa gertatu zen, ETA sortu zuena.

Jeltkideekin non hautsi zuten ikusteko, Txillardegi-engan iraunkorak diren bi alor agertzen zaizkigu: hiz-kuntza eta separatismoa.

Hizkuntza dela eta, ez dio lekurik uzten euskararik gabeko abertzaletasunari. Estatuen politikari begira, Txi-llardegik argi dauka euskara desagertzen ari dela errepre-sioaren bidez⁹, eta beraz, zilegi dela euskarari lehentasun sozial eta politikoa ematea, berriz ere euskaldun guztien hizkuntza bilaka dadin¹⁰. Erreparakuntza historikoaren kontzeptua hemen dago. Bestalde, euskararik gabeko abertzaletasunaren ukatzeak badakar alderdi abertzaleak euskalduntzeko beharra. *Ekin*-ek aplikatu zuen, ETAk ez hainbeste, ESBtik Txillardegi kanporatu zuten buruzagiak euskalduntzeko araudien aplikazioa eskatu zuelako, eta Herri Batasunean, azkenean, euskalduntzeko politika ego-kiaren gauzatzea Txillardegiren temaren fruitu urruna de-la esan dezakegu.

Jeltkideak historian, arrazan eta erligioan finkatu zi-ren. Euskarari leku sinbolikoa eman zioten. *Ekin*-ek eta le-hengo ETAk, berriz, hizkuntzan finkatu zuten Euskal He-rria¹¹ eta euskararen biziarazteko neurriak galdegin zituz-

ten. Txillardegik hausturaren testigantza publiko eta bortitza eman zuenean Singer kaleko hitzaldian (1961)¹², jeltkideek konpreni ziezaioten erdaraz hitz egiteko beharraz gogor mintzatu zen.

Gainera, batua behar zen euskara, eta ez soilik batasun hori balore pedagogiko edo literarioa zelako¹³, baizik eta hizkuntzaren batasuna lurraldetasunaren bizkarrezurra delako, euskaldunen batasun politikoarekin guztiz lotua¹⁴.

Estrategian, gazteek indar propioen gainean finkatuak borrokatzeari eman zioten lehentasuna. Hots, EAJ beti ibilia zen Madrilen nazionalisten interesak defendatzeko; gero, gerlan eta gerla ostean errepublikanoekin, diktadura botatzeko edo erortzearen zai egoteko. *Ekin*-en zioten ez zela politika espainolaren aldakuntzetan esperantzarik ukan behar; hemen eta orain, diren indarrek borrokatu behar zela. Finean, separatismoaren garrantzia azpimarratu zuten: separatistak orain, separatistak gero, Euskal Herria independente izan gabe ez baitzen euskaldun bizitzerik¹⁵.

Horrela, ETA sortu zenean Txillardegik bere burua «intelektual konprometitua» bezala definitzen zuen, eta nazionalista euskaltzale sutsua zen. Etarrek EAJrekin hautsi zuten alderdi horrek konpromisoari uko egiten baitzion, «egon eta egon» estrategia geldiaren izenean. Baina hizkuntzari eman lehentasuna salbu, ez zen 1958 arte haustura ideologiko handirik gertatu. ETAREN sorrerak, berriez, problema berriak ekarri zituen.

Erligio kontua izan zen bat. Nazionalismoa eta kristautasuna elkarrekin ibiltzen ziren. Jeltkideak konfesionalak ziren. *Ekin*-en baitan, giristinoak ziren gehienak, eta mugimendu apostolikoek erantzuleak batzuk. Txillardegiren kristautasuna ez zen horrelakoa; budismoa ezagutu zuen Krutwigen bidez, eliza boteretsuez mesfidatu zen laster eta, aski goiz, Madariagak bezala, bere burua «agnostikotzat» jo zuen. Orain bitxi badirudi ere, ETAK borroka armatua hautatu zuenean, arazo nagusi bat nazionalismoaren kristautasuna zen, biolentzia ukatzen zuen kontzientzia katolikoa. Txillardegik ez digu krisi honen testigantza handirik utzi; segur asko, gandhismoaren ala borroka ar-

matuaren aukeraz izan eztabaidetan ez zuen moralaren aldetik sobera sofritu.

Sozialismoaren arazoa beste pisu batekoa zen. 1961etik aurrera herbestean, Txillardegik baliatu zuen Europako askatasuna testu askoren irakurtzeko¹⁶. Besteak beste, ezagutu zuen Sartre berri bat, ez soilik literaturgile existentzialista, baizik eta politikari konprometitua; eragin handia ukan zuen Bertrand Russellen aldetik ere. Bi eragin horien oreka ez da erraza, Russell totalitarismo sobietarraren etsai garbia zen bitartean, Sartre, efikaziaren izenean, tendentzia zuelako leninismoaren alde ilunak eguneroko politikatik kanpoan uzteko.

Bere lanetan ikusten denez, Txillardegik marxismo eta sozialismoaren bi aspektu onartu zituen. Lehena, injustiziaren aurkako errebolta; bigarrena, analisirako tresna modernoaren balioa. Alta, bietan matizatu zuen. Injustizia nagusia, hemen, euskal herriari egiten zaiona da, eta inoiz ez du onartu nazio arazoak direla langileriaren borroka orokorraren bigarren mailako parte; gero, marxismoak sobera garrantzia ematen die faktore ekonomikoei eta oso gutxi pasio, sentimendu eta irrazionalari. Txillardegik bere lehen erreferentzia filosofikoen bidetik jarraitu zen, eta ongi hautatu ere, zeren eta nortasun nazionalak oratzen baitira kulturaz, mitoaz eta ahaidetasunaren sentimendu afektiboek.

Sozialismoaren eragina ageri da Txillardegiren analisi historiko eta sozialetan, batez ere bi multzo sozialen ikeritzeko: euskal burgesia eta inmigrazioa.

Marxismoak bide zabala eman zion euskal burgesia handiaren espainolismo eta frankismoaren ulertzeko eta kondenatzeko¹⁷. Berriz, arazo handiagoak izan zituen burgesia ertainarekin, edo, beste modu batez esana, burgesia nazionalarekin. Nazionalismoari eta fronte nazionalari emandako lehentasunak eraman zuen klase frontea arbuizatzen eta lekuan lekuko burgesiari naziogintzan lekua ematera¹⁸.

Etorkinen arazoaz askotan idatzi zuen. Egia esan, oso larria zen eta espainolistekin eztabaidatzeko guztiz zentrala. Langile bezala esplotatuak ziren, eta euskaldunek es-

plotaturik askotan, baina fenomeno masibo bezala desnazionalizazioaren faktore oso garrantzitsua izan dira¹⁹. Bi konstatazio horien gainean, Txillardegiren pentsaerak matizatzen du: etorkinen eskubide sozialak errespetatu behar dira, eta deusek ez du justifikatzen esplotazioa; baina eskubide politikoak euskaldunenak dira, eta integrazten diren etorkinek ukanen dituzte; berriz, Euskal Herrian espainol bezala bizi nahi badute eta arrotz izatea aukeratzen badute ez dute eskubide politikorik izanen, prententsio horrek desnazionalizazioaren jokia egiten baitu.

Eduki ideologikoen aldetik, Txillardegiren sozialismoa humanista eta pertsonalista da²⁰. Ez du onartzen askatasun politikoak ukatzen dituen sozialismo sobietarra eta, oro har, edozein totalitarismoari ezetza ematen dio²¹. Gestio sozial eta ekonomikoaz, autogestioaren lilura ukan zuen, askok bezala, batez ere *Branka*-ren denboretan. Gisa guztiz, beti oposatua izan zen ETA alderdi langile soila bilakatzeari, bere ustez Euskal Herrian den arazo nagusia nazionala izanik, abertzaleen batasunari lehentasuna eman behar zaiolako.

Bistan da nazionalismoari eta sozialismoari ematen dien tratamenduaren desoreka. Nazionalismoa gauza da Euskal Herriko nortasuna, egoera eta etorkizuna biltzeko; inplikazio estrategiko eta taktiko nabariak ditu eta, hain zuzen, estrategia zentratzen du. Sozialismoak, berriz, erretorikarako motiboa bada eta ondorio moral, legislatibo eta taktikoak baditu ere, ez du inplikazio estrategiko nabariarik. Alderantziz, strategiaren ardatzean ezarri nahi bada, galgarria da, Fronte Nazionalaren aurka Klase Frontea ematen baitu eta nazionalismo espainolaren jokia egiten duelako, sozial-inperialismo bilakatu²².

Arazoak

Esposaketa honek argitu gabe uzten dizkigu arazo batzuk. Ez da batere segur Txillardegik berak argi zituenik, azken finean jende guztiarengan baitira nahasketak eta kontraesanak.

Marxismoari buruz, adibidez: lehen ikusi dugu nola Txillardegik ETA utzi zuen espainolistak kanporatuak izan zirenean. Abertzaletasunari lehentasuna ematen dion bategan, harrigarria. Egia esan, baziren garaian garaiko arazoak; polemika oso gaiztoa izan zen, irainak sobera, mintzeko nahikoak²³.

Txillardegik bi arazo nagusi ikusten zizkion marxismoari, iraunkorrek nahiz eta espainolistak kanporatu berriak izan. Lehena, klase borrokari lehentasuna ematen zion estrategia: bere ustez, lehentasun horrek nahitaez atea irekitzen zion likidazionismoari, merkatu batasuna, burgesiaren batasuna eta fenomeno emigratorioak zirela eta, klase batasunaren esparru naturala Espainia zelako. Gero ageri diren formulazioak, hala nola Euskadi klase borrokarako marko autonomia, ez zitzaizkion segur asko oso konbintzenteak.

Bigarrena, marxismoak ere edozein totalitarismoren mundu ikuskera absolutua baduela salatzen du. Erligio dela dio, eta katolizismoarekin parekatzen du. Hainbeste apez eta apezgai marxista ikusteak beldur guztiak areagotzen zizkion²⁴. Txillardegiren espiritu independenteak beldurra zion sektarismoari eta ez zen horretarako.

Galdetzen diotenean ea marxista edo antimarxista zen, Txillardegik oso erantzun desberdinak eman ditu. Marxismoa matizatu, ukatu eta arbuia du. Nik uste, erligio eta doktrina bezala kontsideratu du; gainera, antinazionala eta, berez, apatrida, esan nahi baita espainolismoaren tresna eta atea Euskal Herrian. Oro har kontra egon da eta marxismo abertzalearekin mesfidatu da.

Argitu gabeko beste arazo bat: Fronte Nazional zalea eta EAJren etsaia izatea. EAJrekin hautsi zuen brauki, eta haustura honetan baziren arrazoi politiko eta morala²⁵. Jelkideak, finean, prest ikusi zituen Euskal Herria saltzeko, eta traidore gisa salatu ditu usu²⁶. Baina, nola egin Fronte Nazionala jelkideekin ez bada?

Esperantza estrategikoak izan zituen 1970 inguruan EGI-Batasunarekin, baina ez zuten iraun. Ez ditut aipaturiko trantsizio eta oraingo gertaerak, edo nola pasatu «Oldartzen» estrategiatik «Lizarrako espiritura». Kontraesana

konpondu gabe dago, eta ez soilik Txillardegirentzat: gu guztiontzat.

Arazo gordinena, niretzat behintzat, etorkinena eta, zabalduz, Euskal Herrian bizi diren espainolena da, batez ere hurrengo urteetako bizitza sozial eta politikoa baldintzatuko digulako. Txillardegik egin apustua, proiektu etnikoa da: Euskadi da Euskal Herria, euskaradunen herria, eta emigranteek daukate integratzeko askatasun osoa. Integratu nahi ez dutenek, edo atzerritarren estatutua onartuko dute, edo nagusiak izan nahi badute etsaiak dira²⁷. Ikusmolde honek bazituen bere arazoak klase dinamikatik ikusita. Gaur egun, modan dago herritartasun demokratikoaren goraiapatzea, hau da kulturen berdintasuna eta borrokarik gabeko konbibentzia sozietate postnazional batean. Horra proiektu etnikoaren arbuiatze osoa, integrazio beharraren zapuztea, erreparakuntza historiko eta errekupe-ratio linguistikoaren dinamiken baztertzea, hau da, Txillardegik erakutsi zigun bidearen kondenatze osoa.

Hipotesi interpretatiboak

Puntu honetara helduta, harien lotzeari ekingo diogu.

Txillardegirengan, pentsaera politiko nazionalistak du lehentasun osoa. Ez da nazionalismo arrazista; Txillardegik ez du batere pentsatu euskaldunak espainolak edo latinoak baino gehiago direnik, ez da aranista eta ez du zerikusirik Miranderekin. Bakarrik, konstatazio bat: euskaldunak ez gara espainolak, ez eta frantsesak ere; kanpotarrek inbaditu gaituzte eta beren kultura inposatu nahi digute. Beraz, badaki zer den, eta injustiziaren biktima da, ez biktima indibidual soila, baizik eta herri zapaldu baten partaidea. Afera honen dinamika argia da: Euskal Herria atzerritarren aurka. Eta bizitzari lehentasuna: bizitzeko, libre bizitzeko, independentzia behar dugu.

Euskaldunak definitzeko, hizkuntzari eman dio leku nagusia. Euskal etnia kulturaz definitzen da, eta kultura edo mundu ikuskera hori hizkuntzak sortu du²⁸. Hemen

ere aukerak egin ditu, bai etnia eta nazioa definitzeko, hala nola hizkuntza eta kultura lotzeko, anitz baitira kontzeptu horien interpretazioak. Aukera horiek badute zer-bait arbitrario eta murriztaile, baina koherenteak eta ongi josiak dira. Berriz, ez dio irtenbide argirik eman euskalduntasunaren eta abertzaletasunaren arteko etenari; idealean, euskara hizkuntza bakarra zeukan herritik gatoz, eta euskara hizkuntza nagusia izanen duen herria izatera goaz. Baina, euskalduntasuna eta abertzaletasuna ez dira arras gauza bera. Zer egin bilakabide ideal horri oposatzen zaizkion inertzia sozialekin? Non kokatu euskararik gabeko hainbeste basko eta abertzale? Zer leku eman antiabertzale diren euskaldunei? Arazoa hor dago, erantzun argirik gabe.

Bere bideari beti atxikia, Txillardegik euskaradunak ikusi ditu erresistentziaren eta proiektuaren ardatz bezala, bai eta zifretan eman ere hizkuntza eta abertzaletasunaren arteko loturak²⁹. Horrek frogatzen du dinamika abertzalearen erakusle hoberenak euskaradunak direla. Ez da gutxi.

Zifretan emate horrek badu zerikusirik bere formazio unibertsitarioarekin. Gaur egun ere eredu matematikoak aplikatzen dizkio soziolinguistikari. Baina oinarrizko pre-supuestoak ez dira kalkulu matematikoen ondorioak, horien aurrekoak dira eta jaso zuen kultura nazionalista tradizionalarekin eta bere filosofia pertsonalarekin lotzen dira. Pentsaera politikoa, filosofia eta errekurtsio literario eta intelektualak, modu desberdinez lotu ditu, hierarkia sistema baten barnean. Kasu nahikotxotan, batzuk besteen zerbitzurako erabili ditu.

Horrela, estrukturalismoaren erabilpena. Nire ustez, Txillardegik existentzialismoa barnatu zuen, oinarrizko filosofiaren balorea eman zion; berriz, estrukturalismoa erabili du tesi nazional-kulturalak indartzeko. Marxismoaren aurkako borrokan, estrukturalismoa hein bereko doktrina zientifikoa zen, egokia besteari kontra egiteko. Txillardegik, batez ere, Frantziatik jaso zituen erreferentzia kulturalak, eta 60ko hamarkadan marxismo frantsesak aski gogor jotzen zuen estrukturalismoaren aurka, lepora-

tzen baitzizkion dinamika historikoaren ukatzea eta harremanen oinarrian ziren egitura ekonomiko eta sozialak ahaztea. Hots, marxismo sasiortodoxo batek estrukturalismoa borrokatzen zuen, era aski sektarioaz gainera. Estrukturalismoa agertzen zen marxismoari oposatzeko eraikin intelektual handi bat bezala. Beharbada, kontestu honek argitzen du zergatik arma bezala ibili zuen Txillardegik.

Linguistikari ere, Txillardegik erabili erreferentziak partzialak dira, baina hizkuntzaren leku zentralaren tesiarri ura ematen zioten³⁰. Berriz ere, erabilpenaren eremuan gaude.

Alderantziz, gaztaroan barnatu zuen pentsaera filosofikoak eragin independente eta sakona izan du bere ikusmoldeetan.

Existenzialismoak, hasteko, absurduaren eta konpromiso indibidualaren arteko dialektika planteatzen du. Kierkegaardengan, adibidez, argi agertzen da kontraesan nagusia: arrazoiak eramaten gaitu eszeptizismora, eta bihotzak jainkoaren beharra dauka. Unamuno ez dago oso urrun. Txillardegiren gaztaroan, jelkideek eta, oro har, konformistek, oso irakurketa razional eta eszeptikoa egiten zuten: hau galdua da! Euskal Herriaren patua, gizabanakoen existentzia bezala zen: absurdua eta desesperatua. Berriz, herriarekiko lotura afektiboak eskatzen zuen konpromisoa, esperantza gutxikoa izanik ere, eta ihardukitze hori bazterrezina zen. Filosofiatik bizitza politikora transposizioa egin badaiteke, horra zerk eman zion Txillardegiren nazionalismoari hainbeste pisu moral eta bitalista. Absurduaren aurkako errebolta horrek, beharbada, egin zuen kausa galduen zalea. Minoritatean ibiltzeko beharra, nonbait, heldu zitzaion botereak sortzen dituen egoera egonkorrak eta egia ofizialak zapaltzaileak bezain absurduak iruditzen zaizkiolako. Mundu honetan bizi behar bera bezain absurduak. Intelektual konprometitu inkonformistak politikan ere iraun du.

Bukatzeko, irrazionaltasunaren lekua. Txillardegi agnostikoa da, baita bitalista ere. Badu doktrina bukatuez mesfidantza, eta eruditoen espiritu hotzari oposatzen dio bizitzaren, instintoaren zuzentasun naturala. Razionalis-

mo modernoaren etsaia da. Hain zuen, modernitate razionalaren fruituak dira haren bi etsai nagusiak: foruak abolitu zituen liberalismo burgesa, eta klase kontzeptuan nazioa ito nahi duen marxismoa. Etsaigo horretatik dator kio ekintzaileen goresteko eta doktrinarioen arbuizteko tirria. Intelektual batengan harrigarria badirudi ere, ikusmolde hau hedatu da Europan XIX. mendetik, Nietzsche-ren segidan eta Heideggerren beraren bidez. Antimodernismoa eta razionaltasun hotzaren arbuizteza, korronte intelektual sakon eta iraunkorra dira. Subjektibitateak, askatasun indibidualak, aukeraren arazoek, leku handia daukate Txillardegirengan.

Eragin handiko pentsaera

Zorrak kitatzeko denbora dira azken lerroak. Gure belaunaldiko abertzaleek asko zor diogu Jose Luis Alvarez Enparantzari. Errebeldia, antidogmatismoa, euskaraz bizitzeko eta ekoizteko grina, oposizioan ibiltzeari beldurrik eza, harek ereindu baloreak dira.

Artikulu batzuetan, Txillardegiren ikusmoldea «kulturalista-etnizista» gisa aurkezten da, eta «marxista-independentistatik» bereizten da. Ez naiz hain segur bereizketa horren egokitasunaz. Ezker abertzalearen korronte bi horiek, eta «kolonialista-terzermundista» bezala aurkezten denak ere, elkartruke asko eta pasabide anitz dituzte. Marxismoaren akomeatze independentista noraino den marxista frogatzeke dago eta, oro har, Euskal Herriko fenomeno nahikoa berezi eta orijinala izan da³¹. Txillardegik parte ederra hartu du horren eraikitzean, agerian eta konpondu gabe utzi dituen arazoak eta kontraesanak barne.

Oraingo egoeran, nekez onar daiteke iraganeko hobenen erreparakuntza eta biharko injustizien prebentzioa bilatzen zituen politika baztertu beharko denik. Kontsentso bigunaren demokraziak oposizioan edukiko du atzoko eta betiko Txillardegi. ♣

1. «Ni maila ideologikoan mugitu izan naiz, —dio— ez estrategia-ren mailan, eta are gutxiago taktika aldakorrenean». Gero ikusi-ko dugunez, gertatu zaio estrategian eta taktikan ere mugitzea.
2. *Branka*-k hamalau ale atera zituen, 1966 eta 1971 artean. Lehe-nengo lauetan, Txillardegí eta Krutwig elkarrekin ziren; gero, Agirre, Benito del Valle, Imaz eta Txillardegik ETA utzi eta, Krut-wig joan zen. Azken aleetan kolaboratzaile berriak ukan zituen, besteak beste Jean Louis Davant, Jokin Apalategi eta Joxe Azur-mendi.
3. 1967an hasi ziren EGI-Batasuna eta Brankaren arteko kontak-tuak. Txillardegí ibili zen ere Monzonekin «Anai-Artea» bizkor-tzen eta ETaren akordioa zeukaten. Kontestu honetan izan ziren 1971n Fronte Nazionala sortzeko elkarrizketak. Baina urte har-tan berean Iñaki Mugikaren taldea ETAn sartu zen, eta ETAn ber-tan Juan Jose Etxabe atera zen zuzendaritzatik. Etarrek lehenta-suna eman zioten erakundearen azkartzeari eta Fronte Nazionala loerian amildu zen.
4. Euskal Sozialisten Biltzarrera joan zen sozialismo autogestiona-rio, demokratiko eta anizkorra sortzeko gogoaz. Programak aber-tzaleen batasuna eta sukurtsalisten kanporatzea eskatzen zituen. ETArekiko, mesfidatzen ziren ezkerkeria zela eta borroka arma-tuaren ondorio galgarriengatik. Programa, nonbait, Txillardegí-ren ikusmoldeekin bat zetorren. Esperientzia laburra izan zen, eta Txillardegirentzat oso desatsegina, ESBn jauntxokeriaren aur-ka hasi zenean kanporatu baitzuten.
5. Bizkaiko Diputazioaren Liburutegian irakurri zituen Kanpion, Iturralde, Oloriz, Iztueta,...., jeltkideek emandako testu laburrak baino askoz aberatsagoak.
6. «Euskadi irredenta» hori oso present ukan du beti: Bureba, Jaka, Biarno, Naiara...
7. 1957-1958an, *Eusko Gaztedi*-rekin elkarlanean aritu ziren.
8. 1958ko apirilean Txillardegí eta Jose Manuel Agirre solastatu zi-ren Agirre lehendakariarekin, baita Irujo, Landaburu, Leizaola, Solaun eta Unzetarekin ere, abertzaleen arteko batasuna helburu. Alta, batasunaren orde sumisioa eta diziplina baizik ez zizkieten eskaini.
9. Hizkuntza ez da ordezkatzeko karga politikorik gabeko prozesu naturalaz. Estatuak, dio Txillardegik, badute politika boluntarista herri zapalduen hizkuntzak galtzeko eta berea inposatzeko.
10. Horregatik eman dio hain garrantzi handia adibide historikoen ikertzeari. Aipatzen ari garen urteetan Txillardegik usu arakatu eta ekarri zituen miresteko prozesuak (Finlandia), arbuizatzeoak (Eire) eta beste asko ere: Txekia, Israel, Quebec.
11. «Euskera eta patriotismoa» formazio koadernoan irakurtzen de-nez, «zentzu hertsian, euskarak berak bermatzen du Euskadiko batasun objektiboa hein eztabidaezinean».

12. Txillardegi exiliatu berria zen. Singer karrikan zeukaten Hegoaldeko euskaldunek Parisko etxea; hitzaldi hau lehen mailako dokumentua da Txillardegiren pentsaera ezagutzeko.
13. Krutwigek agertarazi zuenez, berak batua ikusten zuen *literatur hizkuntza* izateko, kulturari lotua, Txillardegik ez bezala.
14. Zentzu honetan interpretatu behar dira 1964 inguruko gertakariak. Euskaltzaindiak ukatu zion «Jagon sailari» euskara berpizteko proiektu baten abiatzea, eta Haritxelharren akademian sartzeko ekitaldia hizlari bakoitzaren dialektoaz gertatu zen. Txillardegik eta Xarritonek dimititu zuten, kontserbadurismo politikoa ikusi baitzuten horien guztien atzean. Gero, batasunaren bidean, Txillardegik harreman bikoitzak izan zituen Luis Mitxelenaekin, hizkuntzalari ospetsua errespetatzen zuen bitartean, pentsatzen zuelako alderdi jeltkidearen eraginaz uzkur eta sobera herabe ibiltzen zela. Batasun linguistikoa, Txillardegiren ustez eta ekinez, ez da inoiz politikagintzatik urrun ibili.
15. Txillardegi beti egon da independentziaren alde. Autodeterminazioa, berriz, «eskubide lanbrotzua» iruditu zitzaion. Borrokaren bidez Euskal Herria autodeterminatua dago: independentzia nahi du.
16. Frantses kulturaren bereziki. Sozialismoa, marxismoa, gai zentralak ziren. Irakurketa horien fruitua da *Huntaz eta Hartaz* (1965), euskal letretan lehen entsegu modernoetarikoen aitzindaria.
17. Ez da euskal burgesia handirik, dio. Burgesia espainolaren parte da, Euskadi nazional eta sozialki esplotatzen duena. Egoera horretaz mintzatzen, «kolonialismo» hitza erabiltzen du, gero beste batzuek egin genuen bezala.
18. Adibidez, burgesia hori etsai nagusia dela pentsatzea «ultraezkertiaren espainolista marka» dela dio.
19. Fenomeno masibo hori guztiz galgarria da Txillardegirentzat. Bi aspektu azpimarratzen ditu. Hasteko, gobernu espainolaren borondate esplizitua Euskal Herria erdalduntzeko; bigarrena, emigranteen espainolotasun naturala, naturaltasun horrek antiabertzale bilakatzen baitu multzo horren existentzia objektibo bera. Nekez borroka daiteke naturaltasunaren aurka, batez ere gobernuak eta ezkertiaren legimitatzen badute.
20. Zergatik ETatik 1967an joan zirenek hautatu zuten izen hori, «sozialista humanista»? Bada hor filiazio bat, euskal nazionalismoarekin zerikusia duena, hau da intelektual frantses progresista eta euskaltzaleena. Pertsona humanoari lehenetsia ematea Gabriel Marcel eta Mounier-engan ikusten da; Txillardegik izan zakeen lotura Kierkegaard irakurria baitzuen; *Ekin*-ekoek, oro har, lehen aipatu Santamaria eta Gaintzarainen eraginez. Ikusmolde horrek arbuatzen zituen bai burges txikien individualismoa bai eta ekonomizismo kolektibista ere. Korrante honen inguruan, Max Scheler-ek aipatzen zituen pertsona kolektiboen es-

kubideak, hau da, eskubide nazionalak. Alta, Txillardegik laster erabili zuen estrukturalismoa, eta hau gaizki akomeatzen zen pertsonalismoaren lerro filosofikoarekin. Behar bada, Txillardegirena baino, Benito del Valle eta Agirrerren eragina ikusi behar dugu definizio horien aukeraketan.

21. 1971 eta 1976 artean, Txillardegik irakurri zituen marxismo-leninismoaren kritika antitotalitarioa egiten zuten asko. Krutwigen ondoan ezagutu zituen jatorri libertarioak, Proudhom, Bakunin, Henry Lefébvre; gero, estrukturalisten ondorengoak, bereziki Lacan eta Foucault; bukatzeko, Morin, Touraine, Bourdet, Castoriadis, Aron,... Benoist. Azken hau da erreferentzia dudakor kasik bakarra. Oro har, irakurketen zerrendak erakusten du zer bilatzen zuen: errebolta, justizia, totalitarismo eta doktrinarismoaren kritika.
22. Txillardegik askotan esan du ETAn marxismoa sartu zela infiltrazioaren bidez. FLP alderdi espainolaren infiltratu bezala ikusten zituen Ofizina Politikoaren partaideak 1965ean (Iturrioz, besteak beste), eta usu eman du aditzera infiltrazio horiek izan zitezkeela zerbitzu sekretu espainolen ekintza zuzena. Hots, ideologiaz edo polizia, Euskal Herria desegiteko propio eginak.
23. Txillardegiri, adibidez, berehala erantsi zizkioten «arrazismo linguistikoa» (1966tik...), «fetitxismo linguistikoa», «esentzialismo eta mistizismoa». Burges eta burges txikia, izenlagun arruntak ziren. Sakonagoa: *Usako* izenpetzen zuen espainieraz idazten zueanean, bere Oñatiko familiaren erreferentziaz; laster aurkitu zuen baten batek *Usako*-a zela yankien morroia... Bestalde, espainolista anitzek zerabilten marxismo-leninismoa ez zen marxismoaren *Ersatz* merkea, baina Txillardegiren geziek berdin ukitzen zituzten doktrina osoa eta azalpen ahul horiek.
24. Gogora dezagun Rikardo Arregirekin izan zuen eztabaida gogorra, ea marxismoa modan zen edo dagoeneko hila. Garaian, Arregik bere alde zeukan intelektualeria gehiena. Berriz ere, Txillardegik ez zion beldurrik izan isolamenduari, eta bereak esan zituen. Gaur egun, marxismo politikoa hilda dago, eta marxismoa, oro har, oso kinka larrian. Alternatiba ona duenik ez dut esango.
25. PNVrekin hausteko arrazoi moralen artean, badira ere eduki soziala dutenak. Txillardegik ez du onartzen euskal burgesia nazionalaren «maurrasianismoa», hau da, eskuineko nazionalismo konfesionala, eta integritatearen ondorengoak eta antisozialistak izan.
26. Lizarra-Garazi baino lehenago artikuluak irakurtzea aski da ikusmolde horren iraupena ikusteko. Lehen agerpen sakona dago *Huntaz eta Hartaz* bilduman, «Oraindik karlismoa nagusi Euskal Herrian» izenburuarekin. Tesia: PNV alderdi erregionalista da eta, hortik, espainolista.

27. «Ez diat uste —dio 1983ko elkarrizketa batean— etorkinek, besterik gabe, beren lan-indarra hemen saltzen dutelako, espainolak ez direnik. Urte batzuk bertan pasa ondoren, euskalduntzea eta integratzea erabakitzen badute, orduan bai: eskubide osoa ditek orduan, gu bezalako beste edonor bihurtzeko, baita hemengo gorabehera politikoetan parte hartzeko ere. Berriz, etorkin batek ez integratzea erabakiz gero, espainiar gisa segitzeko eskubidea duela iruditzen zaidak, baina honetara bada eskubidea izango dik utzi nahi ez duen naziotasunari buruzko arazoetan parte hartzeko, baina ez guretan».
28. Bere hitzetan, «hizkuntzak funtsezko pentsakera eta munduaren ikuskera moldatzen ditu».
29. Euskarak sailkatu zituela karlistak eta liberalak, eta euskararen eta karlismoaren eremuak berak edo bertsuak zirela dio. Gero, euskararen geografiak baldintzatu du ETaren ekintzaileen jatorria eta orain boz abertzaleen eremua. Artikulu aski ditu gai horietaz.
30. 1965ean Belgikara joan zen, eta han berriz aurkitu Federiko Krutwig; honek erreferentziak eman zizkion antropologian eta linguistikan, non herri baten pentsaera eta mundu ikuskera hizkuntzarekin arunt lotzen direla esaten baitzen. Alor honetan, Txillardegiren lan nagusia «Hizkuntza eta Pentsakera» da, 1966koa. Gaizki ezagutzen dudan alorrean sobera sartu gabe, esan dezadan erreferentzia linguistiko batzuk sobera orokorrak direla (Martinet eta Saussure kasik denek erabiltzen dituzten klasikoak baitira), eta antropologikoak oso partzialak (Sapir eta Whorf-en difusionismoa). Gainera, Txillardegik zafrazten zuen «marxismoak» (hizkuntza = gainegitura) ez zuen predikamendurik marxista zolituaren artean, nahiz eta egokia izan espainolista ezjakin batzuentzat. Nik uste, aukera arunt politikoa eta orientatua egin zuen, dagoeneko hautatuak zituen tesiak hobekien finkatzeko.
31. Anitzek galdetu diote bere buruari nola elkarrekin bizi izan ziren Herri Batasunean Txillardegi eta marxista-leninista gogorrenak.